

Lietuvos Viduramžių juvelyrika

Rasa Gliebutė

Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai

Katedros a. 4, LT-01143 Vilnius

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius

rasa.gliebute@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9227-4401

Remiantis archeologinių radinių tyrimais, straipsnyje atsižvelgus į funkcinis tipus nagrinėjami Lietuvos Vėlyvųjų viduramžių juvelyriniai dirbiniai: žiedai, segės, vėriniai, auskarai, apgalviai, antsmilkiniai, antkaklės, apyrankės; būdingos ir retesnės medžiagos: metalai, akmenys, stiklas, kaulas; jų apdirbimo technikos technologijos. Analizuojama juvelyrikos stilistika, išskiriami tipiški ir išskirtiniai dirbiniai, pateikiama lyginamoji medžiaga, europiniai analogai. Atkreipiamas dėmesys į dirbinių geografinį ir chronologinį paplitimą, gamybos centrus ir juvelyriką kaip prekybos ir mainų objektą. Pasitelkus archeologijos ir rašytinių šaltinių žinias aptariamas meistrų darbas, naudoti įrankiai ir 1495 m. įsteigto Vilniaus auksakalių cecho veikla.

Reikšminiai žodžiai: juvelyrika, Viduramžiai, gotika, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

Lietuvos Viduramžių juvelyrika

Juvelyrika – tai „taikomosios dekoratyvinės dailės šaka: papuošalų iš tauriųjų bei spalvotųjų metalų, jų lydinių ir brangakmenių kūryba. Juvelyrika susijusi su kultūra, gyvensena, drabužių stiliumi. Turi dekoratyvinę bei socialinę <....> funkcijas.“¹ Ši daugiasluoksnė meistro kūrybinė raiška priklausė ir nuo laikotarpio technologinių galimybių, naudotų medžiagų, juvelyro meistriškumo, užsakovo ir pirkėjo intencijų bei galimybių įsigyti dirbinių, estetinio požiūrio.

Viduramžių laikotarpio juvelyriką reprezentuoja dirbiniai iš tauriųjų ir netauriųjų metalų, stiklo, rečiau iš brangiųjų akmenų, kaulo (rago) ir kitų medžiagų. Tai – apgalviai, antsmilkiniai, auskarai, smeigtukai, segės, vėriniai, kabučiai, apyrankės, žiedai. Minėtini apkalai, puošę diržus bei kitus dirbinius, sagos, dekoratyvinės drabužių ir aksesuarų puošybinės detalės.

XIII–XVI a. pradžios juvelyrinių dirbinių rasta Vilniaus, Kernavės kultūrinuose sluoksniuose, lobiuose (Stakliškių, Gėliogalių, Kretingos, Kulautuvos, Drageliškių, Skaudvilės, Šančių ir kt.), taip pat kapinynuose (Vilniuje – Bokšto g., Verkiuose; Kernavėje – Kriveikiškio, kituose kapinynuose: Bajoruose, Jakštaičiuose (Meškiuose), Ruseiniuose, Obeliuose, Skrebinuose ir kitur; Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios šventoriaus kapinėse) bei kitur. Šie dirbiniai atspindi įvairialypę socialinių sluoksnių sanklodą – nuo aukšto socialinio sluoksnio atstovams priskiriamų ypatingų, vienetinių dirbinių iki paprastų, pasklidusių plačiuose arealuose ir skirtų paprastiems bendruomenės nariams.

Viduramžiais papuošaluose pastebima didelė niveliacija tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), tiek visoje Europoje – peržengiamos valstybių sienos, panašių dirbinių paplitimas matomas plačiuose regionuose, nutolusiuose tūkstančius kilometrų. Kultūrinės inovacijos, nauji dirbinių tipai, ornamentai išplito dideliuose arealuose. Bet tuo pačiu dar buvo išlaikytos ir ankstesnio laikotarpio vietinės juvelyrinių dirbinių formos, tipai, dekoras. Šios tendencijos atspindi LDK laikotarpiu vykusius svarbius pokyčius, kurie apėmė ir amatų (taip pat ir auksakalystės) formavimąsi, diferencijavimąsi.

Neabejotina, kad kai kurie dirbiniai gaminti LDK veikusiose dirbtuvėse vietinių ar atvykusių meistrų – aptikta juvelyrų naudotų darbo

1 Jolita Mulevičiūtė, Giedrė Jankevičiūtė ir Lijana Šatavičiūtė, sud., *Dailės žodynas* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999), 177.

priemonių (akmeninių ir metalinių liejimo formelių, tiglių, matricų, įrankių), spalvotųjų metalų lydinų fragmentų, taip pat brokuotų ar nebaigtų gaminti dirbinių (žiedų, karolių). Kiti dirbiniai importiniai – būta galimybių įsigyti ir prabangių, retų papuošalų tiek iš Vakarų, tiek iš Rytų kraštų. Šie dirbiniai – kultūrinių ir prekybinių ryšių atspindys.

Viduramžių laikotarpiu istoriniuose šaltiniuose paminėtas ir pirmasis auksakalys – Jokūbas (*Jacobus aurifaber regis Lettowie*), įrašytas Rygos skolų knygoje 1292.II.13². Bet daugiau žinių apie auksakalius atsiranda tik nuo XV a. pabaigos – valdovo Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygoje. Ten įrašyta, kad 1501 m. mokėta auksakaliui Hanusui³, laiduota už auksakalį Konradą⁴, 1500 m. laiduota auksakaliui Petrui ir Vincentui⁵. Minimi mokėjimai neįvardytiems auksakaliams⁶, 1500 m. mokėta 3 kapos ir 18 grašių už 6 uncijas aukso, kurį paėmė kunigaikštienė Elena⁷. Žinoma, kad Aleksandro būsimą žmoną Eleną iš Maskvos į Vilnių atlydėjo auksakalys Ignatka Lopša, kuris valdovo dvare dirbo iki 1504 m.⁸

1495 m. rugjūčio 23 d. Trakuose valdovas Aleksandras Jogailaitis suteikė privilegiją Vilniaus auksakalių cechui – įkurtas pirmasis cechas Vilniuje. Jis reglamentavo sidabro prabą, nustatė reikalavimus meistro vardui įgyti (reikėjo pagaminti taurę, antspaudą ir žiedą su brangakmeniu), atliko sidabro lydinų patikrą bei kt.⁹

Viduramžiais juvelyrinius dirbinius gaminę meistrai įvardyti kaip auksakaliai, nes jie gamino ir stalo indus, įrankius, knygų apkalus, žvakides ir pan.¹⁰ Tik nuo XVI a. vidurio Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto Vilniaus rezidencijos

2 Edmundas Laucevičius ir Rūta Birutė Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius* (Vilnius: Baltos lankos, 2001), 222.

3 Darius Antanavičius, Rimvydas Petrauskas, Mintautas Čiurinskas ir Sigitas Narbutas, sud., *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos* (Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007), 277.

4 Ibid., 193.

5 Ibid., 185.

6 Ibid., 15, 39, 45, 75.

7 Ibid., 75.

8 Raimonda Ragauskienė, „Juvelyrų ir auksakalių“, in *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*, sud. Vytautas Urbanavičius (Vilnius: Versus aureus, 2010), 238.

9 Rita Pauliukevičiūtė, sud., *Vilniaus sakralinė auksakalystė*, katalogas (Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2012), 15–16.

10 Laucevičius ir Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė*, 183, 193.

amatininkų sąrašuose pirmą kartą paminėti siaurų specializacijų meistrai – brangakmenių rižytojai, juvelyrų, bet tai veikiau išimtis. Tik nuo XVII a. vid. – XVIII a. iš auksakalių tarpo išskiriami juvelyrų (kartais vartojamos abi sąvokos – auksakalys ir juvelyras), gaminantys žiedus, apyrankes, auskarus su deimantais, sidabrinius diržus su brangakmeniais, signetus, sagas, votus, bet taip pat ir indus¹¹. Apie juvelyrų ir auksakalių Vilniaus Žemutinėje pilyje ir Valdovų rūmuose, remiantis istoriniais duomenimis, rašyta istorikės Raimondos Ragauskienės¹². Edmundo Laucevičiaus ir Rūtos Birutės Vitkauskienės knygoje *Lietuvos auksakalystė XV–XIX a.* pristatyta auksakalystės raida, istorinių šaltinių tyrimų duomenimis, iki šiol yra vienas svarbiausių leidinių auksakalystei pažinti¹³. Istorikas Mindaugas Paknys papildė auksakalystės istoriją¹⁴. Apie XIII–XIV a. amatus (ir juvelyrų) yra rašęs istorikas Artūras Dubonis¹⁵.

Viduramžių istoriniuose šaltiniuose retai minimi juvelyriniai dirbiniai. 1398 m. spalio 27 d. pirmojo Vilniaus vyskupo pranciškono Andriaus testamente įrašyti du auksiniai žiedai su safyro ir didelio perlo akimis, taip pat didelis sidabrinis auksuotas žiedas¹⁶. Minėtini ir Katedros lobyno dirbiniai – šv. Stanislovo relikvijorius (1500–1503), ant kurio užmautas žiedas su akute¹⁷, žiedas su safyru¹⁸. Ypatingas žiedas su perlu ir augaliniu motyvu (trilapės gėlytės ornamentas ant žiedo lankelio, o apsode – lelijų motyvas) rastas Katedroje¹⁹.

XIV a. pab. – XV a. pr. istoriniuose šaltiniuose įrašytos Vytauto ir jo žmonų gautos bei teiktos dovanos, taip pat ir brangenybės: 12 auksinių

11 Ibid., 183–184, 193.

12 Ragauskienė, „Juvelyrų ir auksakaliai“, 238–245.

13 Laucevičius ir Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė*.

14 Mindaugas Paknys, „Lietuvos auksakaliai ir jų istorija“, *Knygų aidai*, nr. 1 (2002, gegužė).

15 Artūras Dubonis, „Amatai ir prekinė gamyba“, in *Lietuvos istorija: XIII a.–1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, sud. Darius Baronas, Artūras Dubonis ir Rimvydas Petrauskas (Vilnius: Baltos lankos, 2011), 128–135.

16 Vydas Dolinskas, „Gotikos epochos Vilniaus katedros lobynas“, in *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 26, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sud. Algė Jankevičienė (2002): 227.

17 Romualdas Budrys ir Vydas Dolinskas, sud., *Vilniaus katedros lobynas*, albumas (Lietuvos dailės muziejus, 2002), il. 2–4; Pauliukevičiūtė, *Vilniaus sakralinė auksakalystė*, 20–21, il. 2.

18 Budrys ir Dolinskas, *Vilniaus katedros lobynas*, il. 10; Pauliukevičiūtė, *Vilniaus sakralinė auksakalystė*, 21, il. 3.

19 Budrys ir Dolinskas, *Vilniaus katedros lobynas*, il. 12–14.

sagų, perlais puoštos kumštinės pirštinės, kepurės, kailiniai, batai²⁰. Minimos Vytautui ir Julijonai Niurnberge nukaldintos karūnos²¹.

Bent jau nuo Aleksandro Jogailaičio laikų Vilniaus rezidencijoje saugotas ir valdovo lobynas²². Minimas šio valdovo turto inventorius, surašytas 1506 m. Lydoje, kuriame išvardyta daugybė brangenybių.

Visgi istorinių šaltinių duomenų apie juvelyrinką iki XVI–XVII a. reta, todėl juvelyrinių dirbinių tipų, formų, ornamentų kaitą XIII–XVI a. pradžioje geriausiai padeda pažinti archeologinių tyrinėjimų metu rasti dirbiniai. Apie XIII–XVI a. pradžios archeologinius radinius – juvelyrinius dirbinius – rašyta archeologų Gintauto Vėliaus²³, Reginos Volkaitės-Kulikauskienės²⁴, Bronės Tautavičienės²⁵, Laimos Nakaitės²⁶ (Vaitkunskienės²⁷),

20 Rūta Čapaitė, „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kasdienybė pagal jo ir jo amžininkų korespondenciją“, in *Alytaus miesto istorijos fragmentai*, sud. A. Jakunskienė (Alytaus spaustuvė, 2001), 22–23; Rimvydas Petrauskas, „Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė“, *Naujasis Židinys-Aidai*, nr. 1–2 (2003): 44.

21 Eberhard Windecke, *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai. Pasakojimai ir vaizdai*, sud. Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015), 32, 89, 91.

22 Vydas Dolinskas, „Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynūtė ir jos istorija“, *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, Vol. III (MMXII–MMXIII) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, t. III (2012–2013), sud. Gintautas Striška (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015), 186.

23 Gintautas Vėlius, *Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005);

Gintautas Vėlius, „Mogilnik XIII–XIV vv. v Kernave (Kriveikiskis): etnicheskaia prinadlezhnost' pogrebennykh“, in *Arkheologii i istorii Litvy i severo-zapada Rosii v srednevekov'e, doklady rossisko-litovskogo seminara, Vilnius, 28–30 marta 2011 g.* / Institut istorii Litvy, Rossiiskaia akademiia nauk, Institut istorii material'noi kul'tury, sud. Gediminas Vaitkevičius (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013), 59–80; Gintautas Vėlius, „Spoleczenstwo Kernavé w XIII–XIV w.“, in *Kernavé – litewska Troja*, Katalog wystawy ze zbiorow Panstwowego Muzeum-Rezerwatu Archeologii i Historii w Kernavé, Litwa (Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2002), 35–36; Gintautas Vėlius, „XIII–XIV a. Kernavės kapinyno apgalviai“, in *Lietuvos archeologija*, t. 21 (Vilnius: Diemedis, 2001), 383–399; Dovilė Baltramiejūnaitė, Justina Poškienė, Rokas Vengalis ir Gintautas Vėlius, sud., *Atrastoji Kernavė. Kernavės archeologinės vietovės muziejaus katalogas* (Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, 2017).

24 Regina Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997).

25 Bronė Tautavičienė, *III–XVI a. sidabriniai ir sidabru puošti dirbiniai*, katalogas (Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1981).

26 Laima Nakaitė, „Sidabro naudojimas II–XIII amžiais Lietuvoje dirbiniams puošti“, in *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija*, nr. 1(16) (1964): 63–82.

27 Laima Vaitkunskienė, *Sidabras senovės Lietuvoje* (Vilnius: Mokslas, 1981).

Daivos Steponavičienės²⁸, Rasos Gliebutės²⁹, Albino Kuncevičiaus³⁰, Vytauto Urbanavičiaus³¹, Adomo Butrimo³², Ryčio Jonaičio ir Irmos Kaplūnaitės³³ bei kitose publikacijose, radiniai pristatyti parodų kataloguose³⁴. XIV–XV a. juvelyrinių dirbinių tipams pažinti vienos svarbiausių yra archeologo Eugenijaus Svetiko publikacijos³⁵. Viduramžių laikotarpiui skirtas Lietuvos

- 28 Daiva Steponavičienė, *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. viduryje – XVI a. pradžioje* (Vilnius: Versus aureus, 2007); Daiva Steponavičienė, „Metalinės aprangos detalės ir papuošalai Vilniaus žemutinės pilies tyrinėjimų duomenimis“, in *Lietuvos archeologija*, t. 24 (Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003): 107–126; Daiva Steponavičienė, „Pagonybė, krikščionybė ir sinkretizmas: Vilniaus žemutinės pilies duomenys“, in *Lietuvos archeologija*, t. 28 (Vilnius: Diemedžio leidykla, 2005): 175–190.
- 29 Rasa Gliebutė, *XIII–XVII a. juvelyrika Vilniuje archeologiniais duomenimis* (disertacija, Vilniaus universitetas, 2022); Rasa Valatkevičienė, „XIV–XVII a. žiedai Vilniaus Žemutinėje pilyje“, *Lietuvos pilys*, t. 1 (Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2005): 38–45; Daiva Steponavičienė, „Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų papuošalų tyrimai“, *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*. Vol. IV (MMXIV–MMXVI) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, t. 4, sud. Gintautas Striška (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2018): 345–352; Rasa Valatkevičienė, Violeta Kisielienė ir Mindaugas Čebatariūnas, „Brangakmeniai, rasti per Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologinius tyrimus“, *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, Vol. 2 (MMXI) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, t. 2, sud. Gintautas Striška (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011): 348–358; Violeta Kisielienė ir Rasa Valatkevičienė, „Brangakmeniai, rasti per Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologinius tyrimus“, d. II, *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, Vol. IV (MMXIV–MMXVI) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, t. 2, 428–437.
- 30 Albinas Kuncevičius, *Lietuvos viduramžių archeologija* (Vilnius: Versus aureus, 2005).
- 31 Vytautas Urbanavičius, *Sugrąžinta praeitis* (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011).
- 32 Adomas Butrimas, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nobiliteto juvelyrika (XIII–XV a.)“, in *Lietuvos dailės istorija* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002), 50–53; Adomas Butrimas ir Vytautas Aleksiejūnas, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diduomenės juvelyrika XIII–XV a.“, in *Baltų menas / Art of the Balts*, sud. Adomas Butrimas (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009), 511–590.
- 33 Rytis Jonaitis ir Irma Kaplūnaitė, *Senkapis Vilniuje, Bokšto gatvėje. XIII–XV a. laidosenos Lietuvoje bruožai* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020).
- 34 *Baltų menas / Art of the Balts*, sud. Adomas Butrimas; Eglė Gričiuvienė, sud., *Žiemgaliai. The Semigallians. Baltų kultūros paroda*, katalogas (Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005); Eglė Gričiuvienė, sud., *Sėliai. The Selonians, Baltų kultūros paroda*, katalogas (Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007); Eglė Gričiuvienė, sud., *Kuršiai. Genties kultūra laidosenos duomenimis. The Curonians. Tribe culture according to the burial data. Baltų archeologijos paroda*, katalogas (Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009).
- 35 Eugenijus Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab.–XV a. Archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais*, t. 1 (Vilnius: Diemedis, 2009); Eugenijus

archeologijos 11 tomas³⁶. Vilniaus Žemutinės pilies³⁷, Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios ir šventoriaus tyrimų metu rasti dirbiniai pristatyti su archeologinių tyrimų medžiaga³⁸. Kai kurie iš šio objekto papuošalų aptarti Guodos Gediminskaitės straipsnyje³⁹. Lobių papuošalai išsamiau nagrinėti archeologo Vytauto Daugudžio (Stakliškių lobis)⁴⁰, archeologo, numizmato Eugenijaus Ivanausko (Kulautuvos lobis)⁴¹, archeologo Adomo Butrimo parodos *Baltų menas* kataloge, kuriame pateiktas ir XIII–XV a. LDK lobių sąrašas⁴² – lobiuose išskirtiniai sidabriniai juvelyriniai

Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab.–XV a. Archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais*, t. 2 (Vilnius: Diemedis, 2009); Eugenijus Svetikas, *Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai*, monografija (Vilnius: Diemedis, 2003); Eugenijus Svetikas, *Krikščioniškasis bestiariumas XIII–XV a. Lietuvos kultūroje. Omega segės zoomorfiniais galais*, t. I–II (Vilnius: Diemedis, 2014); Eugenijus Svetikas, „Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis“, in *Iš baltų kultūros istorijos*, sud. Vytautas Kazakevičius (Vilnius: Diemedis, 2000), 173–187; Eugenijus Svetikas, „Daugiakaroliai antsmilkiniai: etnis ar konfesinis požymis“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai* (Lietuvos istorijos institutas, 2001): 5–19; Eugenijus Svetikas, „Šešiakampės žvaigždinės segės LDK ir jų analogijos Šv. Romos imperijoje“, *Lituanistica*, nr. 3 (2003) ir kt.

- 36 Gintautas Zabiela, sud., *Lietuvos archeologija: Viduramžių senkapiai*, t. 11 (Vilnius: Diemedis, 1995).
- 37 Dalius Avižinis, Vydas Dolinskas ir Ėrika Striškienė, sud., *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje. Istorija ir rinkiniai*, albumas / *Palace of the Grand Dukes of Lithuania in Vilnius Lower Castle. History and Collections*, Album (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010); Vytautas Urbanavičius, sud., *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje* (Vilnius: Versus aureus, 2011); Arūnas Puškorius, sud., *Tarp kasdienybės ir prabangos. Restauruoti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologiniai radiniai* (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011); *Vilniaus žemutinės pilies rūmai*, t. 1–5, atsak. redakt. Adolfas Tautavičius ir Vytautas Urbanavičius (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas ir Lietuvos pilys, 1989–2003) ir kt.
- 38 Olegas Fediajevas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais* (Lietuvos archeologijos draugija, 2009): 268–284; Olegas Fediajevas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais* (Lietuvos archeologijos draugija, 2011): 278–283; Olegas Fediajevas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais* (Lietuvos archeologijos draugija, 2012): 302–308.
- 39 Guoda Gediminskaitė, „Kuriant istorines vertes: juvelyrikos iš Trakų parapinės bažnyčios medžiaginis aspektas ir kultūrinis kontekstas“, in *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 90 (2018): 197–208, *Po Trakų Dievo Motinos karūna*, sud. Mindaugas Paknys.
- 40 Vytautas Daugudis, *Stakliškių lobis* (LTSR MA Istorijos institutas, 1968).
- 41 Eugenijus Ivanauskas, *Kulautuvos lobiai* (Vilnius: Savastis, 1997).
- 42 Butrimas, *Baltų menas*, 529–566, 580–582; 593–600.

1. Žiedas nr. M 1316, XIII a. 9 deš., auksas, emalis, Vilniaus Žemutinė pilis, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai (toliau – LDKVR), Vytauto Abrausko nuotrauka

Ring No. M 1316 (gold, enamel). 1280s. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

2. Žiedas nr. M 1707, XIV a. pab. – XV a. pr., auksas, juodmasė (nielas), Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Ring No. M 1707 (gold, niello). Late 14th c. – early 15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

dirbiniai, reprezentuojantys aukšto socialinio sluoksnio asmenų papuošalus. XIII–XIV a. Kretingos, Gėliogalių ir Senųjų Barūnų lobių juvelyriniai dirbiniai publikuoti parodos kataloge⁴³. Gedimino Petrausko disertacijoje aptarti degintiniuose XIII–XIV a. palaidojimuose rasti juvelyriniai dirbiniai⁴⁴. Išsami istoriografija nagrinėta R. Gliebutės disertacijoje⁴⁵.

Dalis juvelyrinių dirbinių, ypač tauriųjų metalų (Vilniaus, Kernavės, lobių radiniai), „subtiliomis formomis bei plačiu naudojamų sudėtingų juvelyrikos technikų spektru prilygsta geriausiems to meto Europos miestų juvelyrų dirbiniams.“⁴⁶ Viduramžių laikotarpio auksinių dirbinių archeologinių tyrinėjimų metu rasta Kernavėje ir Vilniuje. Kernavėje aptikta XIII–XIV a. auksinė apgalvio plokštelė ir aukso lašelių⁴⁷. Viduramžiams priskiriama vienuolika auksinių radinių (žiedų, apkalų) iš Vilniaus Žemutinės pilies

43 Paulius Bugys, Sigita Venckūnienė ir Eglė Zaveckienė, sud., *Kariauti pratusi tauta. Lietuvių karinis elitas XIII–XIV a.* (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2020).

44 Gediminas Petrauskas, *Laidosena Viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys* (disertacija, Vilniaus universitetas, 2017).

45 Gliebutė, *XIII–XVII a. juvelyrika Vilniuje*.

46 Baltramiejūnaitė ir kiti, sud., *Atrastoji Kernavė*, 149.

47 Rokas Vengalis, „Kernavės viršutinis miestas“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais* (Lietuvos archeologijos draugija, 2017): 96, il. 3.

3. Apkalas–dekoratyvi detalė nr. 397, XV a. pab. – XVI a. pr., auksas, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrazausko nuotrauka

Fitting—decorative detail No. 397 (gold). Late 15th c.–early 16th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

4. Žiedas nr. 396, XV a. pab. – XVI a. pr., auksas, emaliai, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrazausko nuotrauka

Ring No. 396 (gold, enamels). Late 15th c.–early 16th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

teritorijos – XIII a. pab. – XVI a. pab. čia koncentravosi radiniai iš tauriųjų metalų ir brangiųjų akmenų. Seniausias (XIII a. 9 deš.) puikios aukso kokybės žiedas puoštas augaliniu ornamentu, kurį užpildo melsvas emalis⁴⁸ [1 il.]. XIV a. pab. – XV a. pr. datuojami auksiniai dirbiniai: žiedas akies formos priekine ornamentuota dalimi, kuri puošta juodmase (nielu)⁴⁹ [2 il.]; žiedas su granato akute⁵⁰, taip pat apkalas, dengtas raudonu emaliu su baltos spalvos gotikine raide⁵¹. Minėtinas plonos skardelės floristinio motyvo

48 Žiedas nr. M 1316. Albinas Kuncevičius, Vilniaus Žemutinė pilis. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Rytinio korpuso Šiaurinio priestato archeologinių tyrimų 2014–2015 m. ataskaita, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų (toliau – LDKVR) mokslinis archyvas, b. ATA 69.

49 Žiedas nr. M 1707. Povilas Blaževičius ir Paulius Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 63; Puškorius, *Tarp kasdienybės ir prabangos*, 98, il. 256.

50 Žiedas nr. M 1709. Blaževičius ir Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita; Puškorius, *Tarp kasdienybės ir prabangos*, 98, il. 255.

51 Apkalas nr. 1179 (1279). Vytautas Urbanavičius, Adolfas Tautavičius ir Albinas Kuncevičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimų 1991 m. ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 5.

apkalas (XV a.)⁵² ir XV a. pab. – XVI a. pr. auksiniai papuošalai iš Vilniaus Žemutinės pilies lobio⁵³: du plonos skardelės apkalai-dekoratyvinės detalės (vienas puoštas antropomorfiniu⁵⁴ [3 il.], kitas – geometriniu ornamentu⁵⁵) ir žiedas, puoštas dviejų spalvų emaliu bei augaliniu (gėlyčių) motyvu iš filigraninės vielutės [4 il.]⁵⁶.

Viduramžių laikotarpiu dažni buvo sidabriniai papuošalai. Jie gaminti iš sidabro ir vario lydinių, dauguma geros kokybės, auksuoti amalgaminio būdu (naudojant gyvsidabrį). Minėtini puikios meninės vertės sidabriniai auksuoti dirbiniai (vėriniai, segės, antkaklės, apyrankės) iš Stakliškių, Gėliogalių, Kretingos, Kulautuvos lobių. Įspūdingus lobių vėrinius puošia brangakmenių akutės⁵⁷, tuščiaviduriai ir ažūriniai karoliai, lelijos ir kitokių formų kabučiai. Lelijos formos kabučių rasta ir ne lobiuose: Kernavėje⁵⁸, Vilniaus Žemutinėje pilyje⁵⁹, kapinynuose (Bečių, Obelių ir kt.)⁶⁰. Lobiuose būta pintų sidabrinų antkaklių su ornamentuotomis plokštelėmis galuose; pintais lankeliais, zoomorfiniais galais besibaigiančių pasaginių bei plokštelių segių, puoštų filigranu ir juodinimu (nielu); apyrankių pintais lankeliais, smailėjančiais galais arba besibaigiančiais ornamentuotomis plokštelėmis. Šiuos dirbinius puošia pasikartojantis gulsčios S raidės formos motyvas bei kitokie geometriniai ir augaliniai ornamentai.

Vilniaus Žemutinės pilies tyrimų metu rasta išskirtinių sidabrinų auksuotų dirbinių: pavyzdžiui, papuošalas su upiniu gėlavandeniu perlu

- 52 Apkalas nr. M 410. Gintautas Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 43.
- 53 Egidijus Ožalas ir Eglė Montvilaitė, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų vidinio kiemo archeologiniai tyrimai 2006–2008 m., LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 62.
- 54 Nr. 397. Ibid.
- 55 Nr. 398. Ibid.
- 56 Nr. 396. Ibid.; Avižinis ir kiti, *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių*, 171.
- 57 Daugudis, *Stakliškių lobis*, 7–8; Gliebutė, *XIII–XVII a. juvelyrika Vilniuje*.
- 58 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 153, il. 510; 154, il. 515–516; 155, il. 522–524.
- 59 Radinio nr. 1200. Egidijus Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų 2002 metų archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 44; Rasa Valatkevičienė, „Lelijinis kabutis“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-eksponatai/item/813/lelijinis-kabutis/>.
- 60 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 88–90.

bei granatu⁶¹, išpūdingas, masyvus, puoštas, tikėtina, perlu ir chalcedonu bei gėlyčių motyvu žiedas⁶², taip pat kitokie žiedai, auskarai, smeigtukai, kabučiai, segės, apkalai, sagos.

Viduramžiais dirbiniai puošti ir brangiaisiais akmenimis. Vilniaus Žemutinėje pilyje rasta karneolio ir kalnų krištolo akučių, chalcedonas, karneolio karolis, sidabrinis auksuotas papuošalas su granatu ir upiniu gėlavandeniu perlu, auksinis žiedas su granatu, sidabrinis auksuotas žiedas, tikėtina, su perlu ir chalcedonu, žiedas su serpentinito akute⁶³. Kriveikiškio kapinyno viename iš vėrinių su stiklo karoliukais buvo ir karneolio karolis, o žiede – kalnų krištolo akutė⁶⁴. Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios šventoriaus kapinėse rastame XV a. žiede akutė buvo dubletas iš citrino⁶⁵.

Dalis XIII–XV a. papuošalų formų ir ornamentų žinomi iš ankstesniojo laikotarpio (pasaginės segės, įvijiniai, pastorinta ir paplatinta priekine dalimi žiedai, antkaklės), bet buvo ir naujų formų, tipų, dekorų motyvų. Vieni tokių – auskarai, sagos, kitokie nei ankstesniais laikotarpiais apgalviai, antsmilkiniai, vėriniai ir kabučiai, žiedai (juostiniai, su akutėmis ir kt.).

Apgalviai. XIII–XV a. apgalviai – tai ant odinės ar medžiaginės juostelės prisiūtos labai plonos skardinės metalinės plokštelės (penkiakampės, keturkampės, trikampės, kartais profiliuotomis viršutinėmis dalimis, kai kurios jų tuščiavidurės, kurių kiaurymės užpildytos stiklo bei kriauklių akutėmis (Vilnius, Kernavė) [5 il.]. Apgalvyje būta iki keliolikos tokių plokštelių, vieno ar kelių skirtingų ornamentų. Jos dviejų dydžių: mažesnės – iki 2,8 cm aukščio ir apie 1,6–2,2 cm pločio, didesnės – apie 4 cm aukščio ir apie 2,6–2,7 cm pločio. Jų rasta auksinių⁶⁶, auksuotų sidabrinų ir vario lydinių. Apgalvio plokštelėse išpausti įvairūs augaliniai, geometriniai ornamentai (palmetės, lelijos, svastikos ir kt.). Plokštelės neretai dar būdavo apsiuvinamos labai smulkiais (1,5–3 mm skersmens ir aukščio) stikliniais arba kauliniais karoliukais. Stikliniai karoliukai geltoni, žali, juodi, balti, raudoni, mėlyni.

61 Papuošalas nr. M 1263. Blaževičius ir Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies LDK valdovų rūmų teritorija (u. k. 141 ir u. k. 24705). Ploto į pietus nuo I ofisinės archeologinių tyrimų 2005–2009 m. ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 65.

62 Žiedas nr. M 1708. Blaževičius ir Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso prieigų 2006–2008 m. archeologinių tyrimų ataskaita.

63 Gliebutė, *XIII–XVII a. juvelyrika Vilniuje*, 255.

64 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 135, 159, il. 369, 561.

65 Gliebutė, *XIII–XVII a. juvelyrika Vilniuje*, 153.

66 Vengalis, „Kernavės viršutinis miestas“, 96, il. 3.

5. Apgalvis nr. KMR A 5047, XIII–XIV a., vario lydinys, stiklas, Kriveikiškio kapinynas, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, Archeologijos ir istorijos muziejus

Headband No. KMR A 5047 (copper alloy, glass). 13th–14th c. Kriveikiškis grave field. Kernavė State Cultural Reserve Administration / Museum of Archaeology and History

Kriveikiškio kapinyno duomenimis, apgalviai iš sidabrinų plokštelių rasti turtingesniuose įkapėmis moterų ir vaikų (tikėtina, mergaičių) kapuose⁶⁷, ir tai nedažni radiniai. XIV–XV a. pradžios apgalvio plokštelių aptikta 45 LDK ir kaimyninių šalių vietovėse⁶⁸. Jos gamintos ir lokaliai – archeologinių tyrinėjimų metu jų matricų rasta Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje (dvi: matrica mažesnei penkiakampei apgalvio plokštelei gaminti⁶⁹ bei matrica stačiakampei su gulsčiu S motyvu apgalvio plokštelei)⁷⁰ ir Kernavėje taip pat dvi (penkiakampė mažesnei penkiakampei apgalvio plokštelei gaminti bei stačiakampė)⁷¹.

Antsmilkiniai. Tai – metaliniai, lankelio formos papuošalai, smilkinų srityje iš abiejų pusių pritvirtinti prie apgalvio, kepurėlės ar kito galvos apdangalo, kai kurių tyrinėtojų traktuojami kaip skirti nešioti plaukuose arba įverti į ausis, todėl laikomi auskarais [6 il.]. Antsmilkiniai buvo žiediniai, trikaroliai arba daugiakaroliai (su užvertais ant lankelio skardiniais, ažūriniais karoliukais arba pan.). Vilniaus Žemutinėje pilyje buvo rastas

67 Vėlius, *Kernavės miesto bendruomenė*, 50.

68 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 34, 48–50; Anna Dążkowska, *Ozdoby i nakrycia głowy na ziemiach polskich od X do końca XVIII wieku* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2012), 118, rys. 91.

69 Nr. M 1075. Blaževičius ir Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso prieigų 2006–2008 m. archeologinių tyrimų ataskaita.

70 Nr. M 719. Blaževičius ir Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso prieigų 2006–2008 m. archeologinių tyrimų ataskaita.

71 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 165, il. 615–616.

6. Antsmilkinis nr. KMR A 7560, XIII–XIV a., sidabras, Kriveikiškio kapynynas, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, Archeologijos ir istorijos muziejus

Temple ornament No. KMR A 7560 (silver). 13th–14th c. Kriveikiškis grave field. Kernavė State Cultural Reserve Administration / Museum of Archaeology and History

7. Auskaro kabutis nr. M 1451, XIV–XV a., sidabras, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrazausko nuotrauka

Earring pendant No. M 1451 (silver). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

antsmilkinis ir auskaro kabutis su vynuogės kekės motyvu (XIV–XV a.)⁷² [7 il.]. Antsmilkiniai – moterų ir vaikų (mergaičių) papuošalai.

Įvairių tipų antsmilkiniai dabartinėje Lietuvos teritorijoje nešioti dar prieš m. e., o X–XIV a. jie buvo paplitę beveik visoje Europoje ir kaimyninėse šalyse⁷³. Naujo tipo antsmilkiniai LDK datuojami XIII–XV a. I ket.⁷⁴ Tai nėra dažni papuošalai. Archeologas E. Svetikas iškėlė klausimą, ar šie naujo tipo dirbiniai galėtų rodyti konfesinę priklausomybę (stačiatikiai), nes slavų tyrinėtojai šių dirbinių paplitimą siejo su slavų gyvenama teritorija arba jų kultūrine įtaka⁷⁵: „antsmilkinių paplitimas atspindi ne etninius

72 Antsmilkinis nr. M 1387. Egidijus Ožalas, Eglė Montvilaitė ir Atas Žvirblys, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų archeologiniai tyrimai į rytus nuo valdovų rūmų (trasa III) 2004–2006 m., LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 59; auskaro kabutis nr. M 1451. Blaževičius ir Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpuso prieigų 2006–2008 m. archeologinių tyrimų ataskaita.

73 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 50.

74 Ibid., 51–53.

75 Ibid., 50.

8. Auskaras nr. 1035, XIV a. pab., vario lydinys, stiklas, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Earring No. 1035 (copper alloy, glass).
Late 14th c. Vilnius Lower Castle. National
Museum – Palace of the Grand Dukes of
Lithuania, photo by Vytautas Abrauskas

9. Auskaras nr. 8405, XV a. pr., vario lydinys, stiklas, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Earring No. 8405 (copper alloy, glass).
Early 15th c. Vilnius Lower Castle. National
Museum – Palace of the Grand Dukes of
Lithuania, photo by Vytautas Abrauskas

dalykus, o labai intensyvius prekybinius ryšius, amatininkų migraciją, ir matyt, susijęs su stačiatikybės kultūrine įtaka.⁷⁶

Auskarai. Tai naujas dirbinių tipas Viduramžių Lietuvoje, atsiradęs XIII–XIV a. ir paplitęs XIV–XV a. (LDK rasta per 500 auskarų⁷⁷). Auskarai – tai lankelio formos dirbiniai su vienu ar keliais kabučiais. Kabutis – tai strypelis su įvairaus dydžio metaliniais skardiniais, ažūriniais, pinto motyvo arba stiklo (žalio, raudono) karoliukais⁷⁸. Pagal konstrukciją skiriami žiediniai su kilpiniu galu [8 il.] arba klaustuko formos [9 il.] auskarai. Sidabriniai auksuoti auskarai žinomi iš Vilniaus, Kernavės, Trakų ir kitur. Išsiskiria XV a. pradžios klaustuko formos sidabriniai auksuoti auskarai⁷⁹ iš Trakų, puošti upiniu gėlavandeniu perlu ir tikėtina, turkiais. Vilniaus Žemutinės

76 Svetikas, *Alytaus kapinynas*, 55.

77 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 53.

78 Ibid., 53–65; Avižinis ir kiti, *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių*, 199.

79 Auskarai nr. 2010/29 ir 2010/30 iš kapo nr. 400. Fediajevas, Trakų švč. Mergelės (2011), 282, il. 7; Gediminskaitė, „Kuriant istorines vertes“, 201, il. 3.

pilies sidabriniai auksuoti auskarų kabučiai (XIV a. pab. – XV a. pr.)⁸⁰ analogiški Trakų, tik skiriasi auskarų tipas (žiediniai). Nemažai auskarų gaminti iš vario lydinų. Kapinynų duomenimis, auskarai (be vienos išimties – vyro kapo Kernavėje)⁸¹ – moterų ir vaikų papuošalai.

Antkaklės ir vėriniai. XIII–XV a. pirmoje pusėje daug rečiau, bet dar nešiotos ankstesniems laikotarpiams būdingos metalinės antkaklės – pintos ir vytos (jų galai baigiasi kilpele ar kabliuku, kai kurių – geometriniu ornamentu puoštomis plokštelėmis)⁸². Jos vis dažniau keistos vėriniais, kuriuos sudarė įvairių formų ir ornamentų lieti arba skardiniai kabučiai, kaurų kriauklės, stiklo, rečiau gintaro, brangiųjų akmenų karoliai, žvangučiai, įvijės [10 il.]. Kabučiai – sidabriniai auksuoti arba vario, švino ir alavo arba alavo lydinų, rombo formos arba apvalūs, lelijiniai, rečiau kitokių formų, dažniausiai puošti geometriniiais ornamentais (spurgeliai, apskritimai, linijos). Išsiskiria antropomorfiniai sidabriniai auksuoti kabučiai iš Vilniaus Žemutinės pilies⁸³. Dalis kabučių – lygiakryžmiai kryželiai, kurių galai pastorinti, platėjantys, ornamentuoti, profiliuoti [11 il.]. Vėriniuose kryželių būdavo įveriami ir ne po vieną. Išskirtinis kryželis iš XIII–XIV a. Kriveikiškio kapinyno vaiko kapo – jis lotyniškos formos, su pavaizduota Švč. Mergele Marija su Kūdikiu ant rankų, suvertas į vėrinį su gintariniais ir kauliniu karoliuku⁸⁴. Unikalus ir gintariniai kryželiai, rasti Vilniuje Bokšto g. kapinyno vaiko kape nr. 404⁸⁵ bei Latako g. kapinyno tyrinėjimų metu⁸⁶. Vėriniuose

80 Auskaras nr. 1196. Egidijus Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų 2002 metų archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 44.

81 Sidabrinis žiedinis auskaras rastas vyro (per 50 m.) kape nr. 261. Vėlius, *Kernavės miesto bendruomenė*, 54.

82 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 65–72; Svetikas, *XV a. antkaklės*, 97–120.

83 Kabutis nr. M 308. Egidijus Ožalas ir Eglė Montvilaitė, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Vakarinio korpuso ir jo prieigų 2004 m. archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 52; Kabutis nr. M 720. Povilas Blaževičius, Gediminas Gendrėnas ir Daiva Steponavičienė, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. II ofisinės (dvariškių rūmų) 2003–2005 m. archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 53.

84 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 78; Vėlius, *Kernavės miesto bendruomenė*, 107.

85 Kryželis buvo vėrinyje su karoliukais. Jonaitis ir Kaplūnaitė, *Senkapis Vilniuje, Bokšto*, 225, il. 113.

86 Gediminas Gendrėnas, 1980–1981 m. 160 vietų dailės instituto bendrabutis Latako g-vėje, archeologiniai tyrimai, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 82. Dėkoju G. Gendrėnui už suteiktą informaciją.

10. Vėrinys nr. KMR A 7486, XIII–XIV a., vario lydinys, stiklas, Kriveikiškio kapinynas, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, Archeologijos ir istorijos muziejus

Necklace No. KMR A 7486 (copper alloy, glass). 13th–14th c. Kriveikiškis grave field. Kernavė State Cultural Reserve Administration / Museum of Archaeology and History

11. Kryželis nr. M 1158, XIV–XV a., alavo ir švino lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Cross No. M 1158 (tin-lead alloy). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abrauskas

buvo įveriamos ir kaurų kriauklelės (jūriniai moliuskai iš *Cypraea* genties), atkeliavusios iš tropinių Indijos ir Ramiojo vandenynų sričių. Dauguvos upės baseino didžiuoju prekybos keliu jos patekdavo į Livoniją, o iš ten – į dabartinę Lietuvą, ypač į jos šiaurinę dalį.

Į vėrinius verti geltonos, žalios, baltos, melsvos bei kitų spalvų, taip pat įvairiaspalviai karoliai (įprastai kiek didesni negu biseriniai karoliukai, bet taip pat ir biseriniai). Rečiau aptikta ornamentuotų karolių (pilki ar juodi su bangelėmis, linijomis, spalvotais taškeliais). Nedažni gintaro karoliai. Vilniaus Žemutinėje pilyje XIV a. pabaigoje būta ir gintaro dirbtuvių – rasta gintaro dirbinių gamybos atliekų⁸⁷, suskilusių ar nebaigtų daryti

87 Radiniai nr. 5829, 5830, 5831, 5832, 5833. Gintautas Striška, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų šiaurinio ir rytinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2003–2004 m. ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 49; Gintautas Striška, „Gintarų apdirbimo atliekos“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-eksponatai/item/446/gintaru-apdirbimo-atliekos/>.

12. Karolis nr. Kt 22, XIV–XV a., gintaras, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abramausko nuotrauka

Bead No. Kt 22 (amber). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

karolių, neapdirbtų gintaro gabaliukų ir sveikų pagamintų dirbinių: žiedas, šešiabriaunių [12 il.] bei ovalo, suploto rutulio formos karolių⁸⁸. Gintarinių karolių rasta Kriveikiškio kapinyne⁸⁹. Minėtinas XIII–XIV a. karneolio karolis iš Kernavės⁹⁰, taip pat Vilniaus Žemutinėje pilyje tyrimų metu aptiktas XIV a. pabaigos karneolio karoliukas⁹¹, XIV a. chalcedonas⁹², XV a. II p. – XVI a. pr. jaspio karoliukas⁹³.

88 Karoliai nr. Kd 18–22. Ožalas, Montvilaitė ir Žvirblys, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietų korpuso prieigų archeologiniai tyrimai į rytus nuo Valdovų rūmų (trasa III) 2004–2006 m.; Rasa Valatkevičienė, „Briaunotas gintarinis karolis“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-ekspozicija/item/523/briaunotas-gintarinis-karolis/>; Rasa Gliubutė, „Briaunotas gintaro karolis“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-ekspozicija/item/274/briaunotas-gintaro-karoliukas20220705/>; Žiedas nr. Md 89. Povilas Blaževičius, Paulius Bugys ir Irena Kaminskaitė, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 63.

89 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 230, il. 908.

90 Ibid., 135, il. 369.

91 Nr. Kd 86. Ožalas, Montvilaitė ir Žvirblys, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietų korpuso prieigų archeologiniai tyrimai į rytus nuo Valdovų rūmų (trasa III) 2004–2006 m.; Kisieliene ir Valatkevičienė, 432, il. 5.

92 Chalcedonas nr. 276. Albinas Kuncevičius, Adolfas Tautavičius ir Vytautas Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1990 m. tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 4.

93 Nr. Kt 53. Egidijus Ožalas ir Eglė Montvilaitė, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų archeologiniai tyrimai į rytus nuo valdovų rūmų (trasa III) 2004–2006 m., LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 59. Rasa Valatkevičienė, „Chalcedono jaspio karoliukas“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-ekspozicija/item/519/chalcedono-ir-jaspio-karoliukas/>.

13. Segė nr. 922, XV a., vario lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abraškaus nuotrauka

Brooch No. 922 (copper alloy). 15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abraškauskas

14. Segė nr. M 1982, XIV a. pab. – XV a. pr., vario lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abraškaus nuotrauka

Brooch No. M 1982 (copper alloy). Late 14th c.–early 15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abraškauskas

Segės. Tai metalinis dirbinys, skirtas ne tik papuošti, bet ir susegti drabužius ar galvos apdangalą. Įvairių tipų segėmis puošiasi daugybę amžių. Jas nešiojo vyrai, moterys ir vaikai.

Viduramžiais vienu jų formos ir ornamentai paveldėti iš ankstesniojo laikotarpio (pasaginės segės, [13–14 il.]), kitų siejamos su vietine tradicija (plokštelinės, skardinės), trečių – naujo tipo, būdingo Europos regiono kraštams, – žiedinės, žvaigždinės, rozetinės ir pan.⁹⁴ [15 il.]. Segės puoštos geometriniais, zoomorfiniais ir augaliniais ornamentais, taip pat besisveikinančių rankų motyvu (*Fade* tipo)⁹⁵ [16 il.], pagal Europos tradiciją siejamos su sužadėtuvėmis ir vestuvėmis. Vietinės tradicijas atspindi ir plonos skarados sidabrinės ar vario lydinio segės, pagamintos metaloplastiniu būdu. Jų matricų rasta Vilniaus Žemutinėje pilyje⁹⁶ bei Kernavėje⁹⁷.

94 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 94–245.

95 Segė nr. M 726. Egidijus Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 47; segė nr. 36. Adolfas Tautavičius ir Vytautas Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1988 m. archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 2.

96 Segės matrica nr. 563. Albinas Kuncevičius, Adolfas Tautavičius ir Vytautas Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos 1993 m. tyrimai, LDKVR mokslinis archyvas, b. 8ATA 7.

97 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 165, il. 618.

15. Šešiakampė žvaigždinė segė nr. 1096, XIV a. 10 deš. – XV a. I ketv., vario lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Hexagonal star brooch No. 1096 (copper alloy). 1390s–1st quarter of the 15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

16. Segė nr. 36, XIV–XV a., sidabro lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Brooch No. 36 (silver alloy). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

Smeigtukai. Šie dirbiniai buvo skirti susegti drabužius, galvos apdangalus, prilaikyti papuošalus ir atlikti estetinę funkciją. Vyrauja paprasti maži vario lydinio smeigtukai, kurie baigiasi apvalia galvute [17 il.]. Jie dažniausiai naudoti moterų galvos apdangalams susegti (kapuose neretai randami galvos srityje) ir puikiai atsispindi Europos kraštų ikonografijoje⁹⁸. Tokius mažus smeigtukus naudojo ir siuvėjai.

Du išskirtiniai sidabriniai auksuoti, arabeskos motyvu puošti smeigtukai rasti Vilniaus Žemutinėje pilyje (XV a. pr.)⁹⁹. Ten pat aptikti ir apvalios formos, iš filigrano vielutės susuktais bokšteliais ir centre akute puošti sidabriniai auksuoti XIV–XV a. smeigtukai, vienas kurių su išlikusia stikline akute¹⁰⁰. Minėtini paukštelių motyvo sidabriniai auksuoti XIII–XV a. pradžios smeigtukai iš Vilniaus Žemutinės pilies¹⁰¹ [18 il.] ir Kernavės¹⁰².

98 Olando dailininko Rogiero van der Weydeno paveiksluose; Aldona Ogijienė ir Audronė Šakienė, *Aprangos raida nuo senovės iki XX amžiaus* (Kaunas: Technologija, 1995), III; János Vég, *Jan van Eyck* (Berlin: Henschelverlag, 1984), 10–11.

99 Smeigtukai nr. 969, 970. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita.

100 Avižinis ir kiti, *Lietuvos didikų kunigaikščių*, 2010, 169.

101 Smeigtukas nr. M 902. Egidijus Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų 2002 m. archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 44; smeigtukas nr. M 1243. Blaževičius ir Bugys, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita.

17. Smeigtukas nr. 965, XV a., vario lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abramausko nuotrauka

Pin No. 965 (copper alloy). 15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

18. Smeigtukas nr. M 1243, XIV–XV a., sidabro lydinys, auksavimas, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abramausko nuotrauka

Pin No. M 1243 (silver alloy, gilding). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

Sagos. Nuo Viduramžių susegimui imtos naudoti ir sagos [19 il.]. Pačios seniausios (XIII–XIV a.) lietos iš vario arba iš švino ir alavo lydinių, mažos, apvaliomis galvutėmis, su kilpele prisiuvimui. Tokių rasta Vilniuje ir Kriveikiškio kapinyne¹⁰³. Įdomu, kad šiame kapinyne aptiktame vėrinyje su kryželiu, gintariniais bei kauliniu karoliu buvo įvertos ir trys vario lydinio sagutės¹⁰⁴. Vėlesniais laikotarpiais, XIV–XV a., atsirado įvairesnių formų – ne tik lietu, bet ir skardinių rutuliuko formos sagų, suformuotų iš trijų dalių, taip pat ažūrinių. Kai kurios jų sidabrinės, kitos netauriųjų metalų, kartais alavuotos ar auksuotos. Sagų būta ir stiklinių, medinių, kaulinių. Kapinynuose metalinių sagų neretai rasta po vieną po smakru ir po kelias krūtinės srityje tiek vyrų, tiek moterų, tiek vaikų kapuose.

Apyrankės. Ilgus šimtmečius vyravusios vientiso metalinio lankelio formos apyrankės vis dar nešiotos ir Viduramžių laikotarpiu, nors jų jau gana reta. XIII–XV a. pradžios apyrankės: siauros juostinės, siaurėjančiais arba platesniais galais (kai kurių apyrankių galai skirtingi)¹⁰⁵; vytos arba

102 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 134, il. 367; Puškorius, *Tarp kasdienybės ir prabangos*, 103, il. 273.

103 Vėlius, *Kernavės miesto bendruomenė*, 84, il. 50.

104 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 230, il. 908.

105 Apyrankė iš Kriveikiškio k. nr. 51. Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 254, il. 258; Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 157, il. 545–548.

19. Saga nr. 1136/2, XIV–XV a., sidabro lydinys, auksavimas, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Button No. 1136 / 2 (silver alloy, gilding). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

20. Apyrankė nr. KMR A 4847, XIII–XIV a., vario lydinys, Kriveikiškio kapinynas, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, Archeologijos ir istorijos muziejus

Bracelet No. KMR A 4847 (copper alloy). 13th–14th c. Kriveikiškis burial field. Kernavė State Cultural Reserve Administration / Museum of Archaeology and History

21. Apyrankė nr. 2, XIV a., stiklas, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Bracelet No. 2 (glass). 14th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

pintos, pasibaigiančios ornamentuotomis plokštelėmis arba siaurėjančiais galais; skardinės, platesniu lankeliu, kurių galai baigiasi įvijomis arba suvėrimo detalėmis, jos dažniausiai puoštos geometriniais ornamentais¹⁰⁶ [20 il.]. XIV a. lobiuose aptikta sidabrinių, masyvių, išsiskiriančiais ornamentais ir puikiu meistro darbo apyrankių.

XIII–XIV a. žinomos importinės spalvoto stiklo apyrankės [21 il.], rastos Vilniaus Žemutinėje pilyje¹⁰⁷ ir Kernavėje¹⁰⁸, apyrankės su arabišku įrašu¹⁰⁹ bei zoomorfiniais, augaliniais motyvais iš Šančių lobio¹¹⁰.

Be vienos išimties, apyrankės nešiotos tik moterų ir vaikų¹¹¹, nors ankstesniais laikotarpiais jas nešiojo ir vyrai. Apyrankės dažniausiai ornamentuotos geometriniu motyvu.

Žiedai. Jie visais laikotarpiais yra vieni labiausiai paplitusių ir dažniausiai nešiotų iš visų papuošalų grupių tiek vyrų, tiek moterų, tiek vaikų. Jų forma, ornamentai labai įvairūs, lankelis uždaras arba užkeistais galais¹¹².

Viduramžiais nešioti septynių tipų žiedai ir pavieniai kitokie variantai: skardiniai žiedai sukeistais galais, platesnėmis ornamentuotomis priekinėmis dalimis; pinti, vyti [22 il.] ir juos imituojantys išliejant; paplatinga priekine dalimi (kartais ornamentuota geometriniu motyvu, ženklų, simboliu (svastika, raidė M, kryžius, liūtas ir kt.), kai kurie jų priskiriami signetiniams arba signetiniams imitaciniams¹¹³ [23 il.]; su akutėmis (stiklo, kalnų kristolo, perlo, chalcedono, granato, citrino, serpentinito); pastorinta ir ornamentuota geometriniiais motyvais priekine dalimi (kai kurie ornamentai analogiškai segių motyvams). Paplito naujo tipo – juostiniai žiedai [24 il.], primenantys dabartinius vestuvinius, lygiu lankeliu arba buvę puošti keliomis linijomis, rečiau ornamentuoti augaliniais, geometriniiais motyvais (dažniau tauriųjų metalų žiedai). Nors ir retai, bet dar pasitaikė ankstesniam laikotarpiui būdingų įvijinių žiedų, kurie nešioti iki XVI a. pradžios¹¹⁴. Tokie iš ankščiau žinomi žiedų tipai yra paplatinga priekine dalimi

107 Avižinis ir kiti, *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių*, 122.

108 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 135, il. 371–375.

109 Ieva Rėklaitytė, Eglė Zaveckienė ir Barbara Bóloix-Gallardo, “A bracelet from the Golden Horde territories found in the Palace of the Grand Dukes of Lithuania,” in *Archaeologia Baltica*, Vol. 16 (Klaipėdos universitetas, 2011); Avižinis ir kiti, *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių*, 130.

110 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 260–266, il. 265.

111 Ibid., 266.

112 Ibid., 266–373.

113 Apie tikruosius signetinius žiedus ir juos imituojančius daugiau žr. straipsnyje: Rasa Valatkevičienė, „XIV–XVII a. signetinių žiedų problematika“, in *Ženkilai, simboliai, prasmės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimai pagalbinių istorijos mokslų aspektu*, straipsnių rinkinys, sud. Rūta Čapaitė, Gitana Zujienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019), 331–358.

114 Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, t. 1, 373, il. 379.

22. Žiedas nr. M 1492, XIV–XV a., vario lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrazausko nuotrauka

Ring No. M 1492 (copper alloy). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abrazauskas

23. Žiedas nr. M 499, XIV–XV a., vario lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrazausko nuotrauka

Ring No. M 499 (copper alloy). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abrazauskas

sukeistais galais, pinta ar vyta priekine arba pastorinta priekine dalimi. Nauji tipai Viduramžiais – žiedai su akutėmis, juostiniai, paplatinta priekine dalimi su ornamentais arba stilizuotais ženklais, įkartomis.

Žiedai dažniausiai auksuoto sidabro ir vario lydinių, yra auksinių (Vilniaus Žemutinė pilis), retesni – alavo ir švino bei alavo lydinių (būdingi XIV–XV a. pr.), raginis ir kaulinis (Vilniaus Žemutinė pilis¹¹⁵, Trakų salos piliavietė), gintarinis (Vilniaus Žemutinė pilis)¹¹⁶.

Žiedai lieti liejimo formelėse, gaminti iš juostelės ar skardelės, pinti ar vyti iš vielučių. Vieni jų paprastos konstrukcijos, pagaminti netaikant sudėtingų technologijų, kiti – ypatingi, unikalūs, vienetiniai, iš tauriųjų metalų su emalio bei juodmasės (nielo) puošyba, kuriems pagaminti reikėjo

¹¹⁵ Žiedas nr. 4885. Gintautas Striška, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio ir rytinio korpusų archeologinių tyrimų 2003–2004 m. ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 49; Povilas Blaževičius, Neringa Dambraskaitė, Heidė Luik, Giedrė Piličiauskienė, Saulius Rumbutis ir Toma Zarankaitė-Margienė, *Vilniaus pilių fauna nuo kepsnio iki draugo* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 197; Rasa Valatkevičienė, „Kaulinis žiedas“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, žiūrėta 2025 m. kovo 27 d., <https://www.valdovurumai.lt/savaite-ekspozicijos/item/803/kaulinis-ziedas/>.

¹¹⁶ Žiedas nr. Md 89. Blaževičius, Bugys ir Kaminskaitė, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita.

24. Žiedas nr. M 1338, XIV–XV a., vario lydinys, Vilniaus Žemutinė pilis, LDKVR, Vytauto Abrausko nuotrauka

Ring No. M 1338 (copper alloy). 14th–15th c. Vilnius Lower Castle. National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, photo by Vytautas Abramauskas

meistro išmanymo. Kai kurie žiedai gaminti lokaliai: Vilniaus Žemutinėje pilyje rasta akmeninių liejimo formelių¹¹⁷, skirtų keliems žiedams paplatinta priekine dalimi lieti, ir jose išlietų žiedų¹¹⁸.

Ornamentai. XIII a. pab. – XVI a. pr. papuošalai dažniausiai puošti geometriniu ornamentu, kaip ir ankstesniu laikotarpiu. Yra dirbinių su zoomorfiniais motyvais, kurių vieni žinomi iš Vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpio (pasaginės ir paplatintais galais segės, pasibaigiančios stilizuotais zoomorfiniais galais), o kiti zoomorfiniai motyvai nauji: žiede ir apkaluose – liūto simbolis, realistiški paukštelių motyvai smeigtukų galvutėse. Yra papuošalų ir su antropomorfiniais motyvais (kabučiai (stilizuotos žmonių figūros), gana realistinis apkalo-dekoratyvinės detalės žmogaus veido atvaizdas).

Gotikos laikotarpiui būdingi stilizuoti akanto, klevo, erškėtrožių, dagių motyvai¹¹⁹. LDK paplito ir naujo – augalinio motyvo puošyba papuošaluose: tiek plastiškos augalų šakelės ir lapeliai, tiek gėlyčių (dažniausiai šešialapių) žiedų ornamentai žieduose, apkaluose, segėse. Minėtini lelijos formos kabučiai vėriniuose, apkalai¹²⁰. Apgalvių plokštelėse taip pat yra lelijos, palmetės motyvų.

117 Liejimo formelė nr. 8737. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita; liejimo formelė nr. Ad 32, Egidijus Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų 2002 m. archeologinių tyrimų ataskaita, LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 44; Avižinis ir kiti, *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių*, 176–177.

118 Gliubutė, *XIII–XVII a. juvelyrika Vilniuje*, 294, il. 35.

119 „Gotikinių dailės dirbinių bruožai“, in *Lietuvos lobiai*, sud. Mykolas Michelbertas, Stanislovas Sajauskas, Raimonda Norkutė, Raimonda Kogelytė-Simanaitienė ir Rita Škudienė (Kaunas: Šviesa, 2007), 84.

120 Puškorius, *Tarp kasdienybės ir prabangos*, 109, il. 285–286.

Viduramžiais paplito dar vienas dekoracijos elementas – raidžių motyvas apkaluose (*M*, *B*, *A* ir kt.), kuris naudotas gana plačiai visoje Europoje: papuošaluose, apkaluose (ir diržų) pavieniui arba iš jų sudaryti įrašai¹²¹. Kai kuriuose paplatinta priekine dalimi žieduose įraižyti stilizuotas raides primenantys ženklai¹²². Pavyzdžiui, žiedai su raide *M*¹²³ iš Vilniaus Žemutinės pilies, kurie galėtų būti priskirti religinės tematikos dirbiniais.

Pasitelkus Kernavės Kriveikiškio kapinyno pavyzdį, kur „pagoniškos laidosenos tradicijos, įkapės, papuošalų simbolika bei ornamentika susipynusi su krikščioniškomis inovacijomis“¹²⁴, ir apgalvių simboliką: „joje matome ir Vakarų heraldines lelijas, ir rytietiškas palmečių šakeles <...>, liūtus, pagoniškas svastikas“¹²⁵, galima kalbėti apie sinkretizmą. Importiniai ir vietinės gamybos dirbiniai, Rytų ir Vakarų kultūrų įtakos, stilistika, motyvai yra susipynę su paveldėtais ornamentais ir papuošalų tipais.

Apibendrinimas

Viduramžių laikotarpiu dažniausiai puošiasi žiedais, segėmis, vėriniais, auskarais, rečiau – apgalviais, antsmilkiniais, antkaklėmis, apyrankėmis. Reikia paminėti ir sagas, smeigtukus, apkalus. Papuošalai gaminti iš aukso, sidabro, vario, alavo ir švino, alavo lydinių, puošti stiklo, brangiųjų akmenų (gintaro, karneolio, kalnų kristolo, chalcedono, granato, perlo, jaspio, citrino, turkio, serpentinito ir kitokiomis akutėmis arba iš jų gaminti karoliukai). Kai kurie papuošalų tipai būdingi ir ankstesniems laikotarpiais (pasaginės segės, įvijiniai, pastorinta, paplatinta priekine dalimi žiedai), kiti – naujų tipų, atsiradusių LDK Viduramžiais: auskarai, kitokių tipų apgalviai ir antsmilkiniai, sagos, kitokie vėriniai ir kabučiai, naujų tipų segės (žvaigždinės, *Fade* ir kt.) ir žiedai (juostiniai, puošnūs, masyvūs su akutėmis, paplatinta priekine dalimi su ženklais, ornamentais). Pamažu nyko antkaklių ir apyrankių nešiojimo tradicijos.

Dirbiniai buvo nevienodo meistriškumo lygio: vieni – unikalūs, puikios meistro darbo, sudėtingų technologijų, dažniau pagaminti iš tauriųjų

121 Willemsen Annemarieke and Ernst Marlike, *Hundreds of Medieval Chic in Metal. Decorative mounts on belts and purses from the Low Countries. 1300–1600* (SPA Uitgevers, Zwolle, 2012), 119–129.

122 Valatkevičienė, *XIV–XVII a. signetinių*, 331–358.

123 Avižinis ir kiti, *Lietuvos didikų kunigaikščių rūmai*, 174–175.

124 Baltramiejūnaitė ir kiti, *Atrastoji Kernavė*, 226.

125 Ibid., 226.

metalų, puošti brangiaisiais akmenimis, emaliu, juodmase (nielu) (lobių, Vilniaus, Kernavės, Trakų radiniai), kiti – paprastesnės konstrukcijos, deko, tiražuoti ir nešioti masiškai įvairiuose regionuose. Dalis papuošalų atspindi europines juvelyrikos tendencijas (segės, kai kurių tipų žiedai, apkalai, lobių papuošalai) ir galėjo būti pagaminti lokaliai vietinių ar kitų kraštų auksakalių arba importuoti. Importiniai dirbiniai LDK pasiekdavo tiek iš Vakarų, tiek iš Rytų regionų. Vietinę gamybą rodo XIII–XVI a. pradžioje naudotos matricos, liejimo formelės ir jose išlieti žiedai, įrankiai, tigliai, iki galo nebaigti apdirbti arba brokuoti dirbiniai ir XIV a. Vilniuje buvusios ne tik auksakalių (juvelyrų), bet ir gintaro, kaulo apdirbimo dirbtuvės.

Viduramžių laikotarpiu istoriniuose šaltiniuose minimas ir pirmasis auksakalys – Jokūbas, įrašytas Rygos skolų knygoje 1292.II.13, bet daugiau žinių apie auksakalius atsiranda tik nuo XV a. pabaigos valdovo Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygoje. Papuošalus gaminę meistrai XIII–XVI a. istoriniuose šaltiniuose įvardijami kaip auksakaliai, bet jie gamino ir stalo indus, įrankius, žvakides bei kitus dirbinius. Juvelyrais meistrai įvardijami tik nuo XVII a. vid. – XVIII amžiaus. Viduramžių laikotarpiu įkurtas ir pirmasis cechasis – auksakalių cechasis (1495), reglamentavęs sidabro prabą, nustatęs reikalavimus meistro vardui įgyti (reikėjo pagaminti taurę, antspaudą ir žiedą su brangakmeniu), atlikęs sidabro lydinių kokybės patikrą bei kita.

Gauta — 2024 07 02

Šaltiniai

- Blaževičius, Povilas, Gediminas Gendrėnas ir Daiva Steponavičienė. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. II oficinios (dvariškių rūmų) 2003–2005 m. archeologinių tyrimų ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 53.
- Blaževičius, Povilas ir Paulius Bugys. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. LDK valdovų rūmų rytinio ir šiaurinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2006–2008 m. ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 63.
- Blaževičius, Povilas ir Paulius Bugys. Vilniaus Žemutinės pilies LDK valdovų rūmų teritorija (u. k. 141 ir u. k. 24705). Ploto į pietus nuo I oficinios archeologinių tyrimų 2005–2009 m. ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 65.
- Gendrėnas, Gediminas. 1980–1981 m. 160 vietų dailės instituto bendrabutis Latako g-vėje, archeologiniai tyrimai. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 82.
- Gliebutė, Rasa. *XIII–XVII a. juvelyrika Vilniuje archeologiniais duomenimis*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2022.
- Kuncevičius, Albinas. Vilniaus Žemutinė pilis. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Rytinio korpuso Šiaurinio priestato archeologinių tyrimų 2014–2015 m. ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 69.
- Kuncevičius, Albinas, Adolfas Tautavičius ir Vytautas Urbanavičius. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos 1993 m. tyrimai. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 7.
- Kuncevičius, Albinas, Adolfas Tautavičius ir Vytautas Urbanavičius. Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1990 m. tyrimų ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 4.
- Ožalas, Egidijus. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 47.
- Ožalas, Egidijus. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Pietinio, rytinio ir vakarinio korpusų prieigų 2002 m. archeologinių tyrimų ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 44.
- Ožalas, Egidijus ir Eglė Montvilaitė. Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų vidinio kiemo archeologiniai tyrimai 2006–2008 m. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 62.
- Ožalas, Egidijus ir Eglė Montvilaitė. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Vakarinio korpuso ir jo prieigų 2004 m. archeologinių tyrimų ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 52.
- Ožalas, Egidijus, Eglė Montvilaitė ir Atas Žvirblis. Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija. Pietinio korpuso prieigų archeologiniai tyrimai į rytus nuo valdovų rūmų (trasa III) 2004–2006 m. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 59.
- Petrauskas, Gediminas. *Laidosena Viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2017.
- Rackevičius, Gintautas. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija. Šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 43.
- Striška, Gintautas. Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Valdovų rūmų šiaurinio ir rytinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2003–2004 m. ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 49.
- Tautavičius, Adolfas ir Vytautas Urbanavičius. Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1988 m. archeologinių tyrimų ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 2.
- Urbanavičius, Vytautas, Adolfas Tautavičius ir Albinas Kuncevičius. Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimų 1991 m. ataskaita. LDKVR mokslinis archyvas, b. ATA 5.

Literatūra

- Antanavičius, Darius, Rimvydas Petrauskas, Mintautas Čiurinskas ir Sigitas Narbutas, sud. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos*. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilyje“, 2007.
- Avižinis, Dalius, Vydas Dolinskas ir Erika Striškienė, sud. *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje. Istorija ir rinkiniai*. Albumas / *Palace of the Grand Duke of Lithuania in Vilnius Lower Castle. History and Collections*. Album. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010.
- Baltramiejūnaitė, Dovilė, Justina Poškienė, Rokas Vengalis ir Gintautas Vėlius, sud. *Atrastoji Kernavė. Kernavės archeologinės vietovės muziejaus katalogas*. Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija, 2017.
- Blaževičius, Povilas, Neringa Dambrauskaitė, Heidė Luik, Giedrė Piličiauskienė, Saulius Rumbutis ir Toma Zarankaitė-Margienė. *Vilniaus pilių fauna nuo kepsnio iki draugo*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Budrys, Romualdas ir Vydas Dolinskas, sud. *Vilniaus katedros lobynas*. Albumas. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2002.
- Bugys, Paulius, Sigita Venckūnienė ir Eglė Zaveckienė, sud. *Kariauti pratusi tauta. Lietuvių karinis elitas XIII–XIV a.* Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2020.
- Butrimas, Adomas. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nobiliteto juvelyrika (XIII–XV a.)“. In *Lietuvos dailės istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.
- Butrimas, Adomas ir Vytautas Aleksiejūnas. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diduomenės juvelyrika XIII–XV a.“ In *Baltų menas / Art of the Balts*, sud. Adomas Butrimas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Čapaitė, Rūta. „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kasdienybė pagal jo ir jo amžininkų korespondenciją“. In *Alytaus miesto istorijos fragmentai*, sud. A. Jakunskienė. Alytaus spaustuvė, 2001.
- Daugudis, Vytautas. *Stakliškių lobis*. Vilnius: LTSR MA Istorijos institutas, 1968.
- Dolinskas, Vydas. „Gotikos epochos Vilniaus katedros lobynas“. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 26 (2002). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sud. Algė Jankevičienė.
- Dolinskas, Vydas. „Jadvygės Jogailaitės brangenybių skrynūtė ir jos istorija“. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*. Vol. III (MMXII–MMXIII) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*. T. III (2012–2013), sud. Gintautas Striška. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015.
- Drażkowska, Anna. *Ozdoby i nakrycia głowy na ziemiach polskich od X do końca XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2012.
- Dubonis, Artūras. „Amatai ir prekinė gamyba“. In *Lietuvos istorija*. T. III, XIII a. – 1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, sud. Darius Baronas, Artūras Dubonis ir Rimvydas Petrauskas. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Fediajevas, Olegas. „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2009.
- Fediajevas, Olegas. „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2011.
- Fediajevas, Olegas. „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2012.

- Gediminskaitė, Guoda. „Kuriant istorines vertes: juvelyrikos iš Trakų parapinės bažnyčios medžiaginis aspektas ir kultūrinis kontekstas“. In *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 90 (2018). *Po Trakų Dievo Motinos karūna*, sud. Mindaugas Paknys.
- „Gotikinių dailės dirbinių bruožai“. In *Lietuvos lobiai*, sud. Mykolas Michelbertas, Stanislovas Sajauskas, Raimonda Norkutė, Raimonda Kogelytė-Simanaitienė, Rita Škudienė. Kaunas: Šviesa, 2007.
- Griciuvienė, Eglė, sud. Kuršiai. *Genties kultūra laidosenos duomenimis. The Curonians. Tribe culture according to the burial data. Baltų archeologijos paroda*, katalogas. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.
- Griciuvienė, Eglė, sud. Sėliai. *The Selonians. Baltų kultūros paroda*, katalogas. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007.
- Griciuvienė, Eglė, sud. Žiemgaliai. *The Semigallians. Baltų kultūros paroda*, katalogas. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.
- Ivanauskas, Eugenijus. *Kulautuvos lobiai*. Vilnius: Savastis, 1997.
- Jonaitis, Rytis ir Irma Kaplūnaitė. *Senkapis Vilniuje, Bokšto gatvėje. XIII–XV a. laidosenos Lietuvoje bruožai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020.
- Kisieliienė, Violeta ir Rasa Valatkevičienė. „Brangakmeniai, rasti per Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologinius tyrimus. II dalis“. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*. Vol. IV (MMXIV–MMXVI) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*. T. 4, sud. Gintautas Striška. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2018.
- Kuncevičius, Albinas. *Lietuvos viduramžių archeologija*. Vilnius: Versus aureus, 2005.
- Laucevičius, Edmundas ir Rūta Birutė Vitkauskienė. *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Mulevičiūtė, Jolita, Giedrė Jankevičiūtė ir Lijana Šatavičiūtė, sud. *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
- Nakaitė, Laima. „Sidabro naudojimas II–XIII amžiais Lietuvoje dirbiniais puošti“. In *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija*, nr. 1(16), 1964.
- Ogijienė, Aldona ir Audronė Šakienė. *Aprangos raida nuo senovės iki XX amžiaus*. Kaunas: Technologija, 1995.
- Paknys, Mindaugas. „Lietuvos auksakaliai ir jų istorija“. *Knygų aidai*, nr. 1 (2002, gegužė).
- Pauliukevičiūtė, Rita, sud. *Vilniaus sakralinė auksakalystė*, katalogas. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2012.
- Petrauskas, Rimvydas. „Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė“. *Naujasis Židiny-Aidai*, 1–2, 2003.
- Puškorius, Arūnas, sud. *Tarp kasdienybės ir prabangos. Restauruoti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologiniai radiniai*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011.
- Ragauskienė, Raimonda. „Juvelyrų ir auksakalių“. In *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*, sud. Vytautas Urbanavičius. Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Rėklaitytė, Ieva, Eglė Zaveckienė ir Barbara Bóloix-Gallardo. „A bracelet from the Golden Horde territories found in the Palace of the Grand Dukes of Lithuania.“ In *Archaeologia Baltica*, Vol. 16. Klaipėdos universitetas, 2011.
- Steponavičienė, Daiva. „Pagonybė. krikščionybė ir sinkretizmas: Vilniaus žemutinės pilies duomenys“. In *Lietuvos archeologija*, t. 28. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2005.
- Steponavičienė, Daiva. „Metalinės aprangos detalės ir papuošalai Vilniaus žemutinės pilies tyrinėjimų duomenimis“. In *Lietuvos archeologija*, t. 24. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003.

- Steponavičienė, Daiva. *Lietuvos valdovo dvaro prabanga XIII a. viduryje – XVI a. pradžioje*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Striška, Gintautas. „Gintarų apdirbimo atliekos“. *Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai*. Žiūrėta 2025 m. kovo 27 d. <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-eksponatai/item/446/gintaru-apdirbimo-atliekos/>.
- Svetikas, Eugenijus. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. Archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais*, t. 2. Vilnius: Diemedis, 2009.
- Svetikas, Eugenijus. „Daugiakaroliai antsmilkiniai: etninis ar konfesinis požymis?“. In *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000 m. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001.
- Svetikas, Eugenijus. „Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis“. In *Iš baltų kultūros istorijos*, sud. Vytautas Kazakevičius. Vilnius: Diemedis, 2000.
- Svetikas, Eugenijus. „Šešiakampės žvaigždinės segės LDK ir jų analogijos Šv. Romos imperijoje“. *Lituanistica*, 2003, nr. 3.
- Svetikas, Eugenijus. „XV a. antkaklės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“. In *Lietuvos archeologija*, t. 30. Vilnius: Diemedis, 2007.
- Svetikas, Eugenijus. *Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai*, monografija. Vilnius: Diemedis, 2003.
- Svetikas, Eugenijus. *Krikščioniškasis bestiariumas XIII–XV a. Lietuvos kultūroje. Omega segės zoomorfiniais galais*. T. I–II. Vilnius: Diemedis, 2014.
- Svetikas, Eugenijus. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. Archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais*. T. 1. Vilnius: Diemedis, 2009.
- Tautavičienė, Bronė. *III–XVI a. sidabriniai ir sidabru puošti dirbiniai*, katalogas. Vilnius: Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1981.
- Tautavičius, Adolfas ir Vytautas Urbanavičius, atsak. redakt. *Vilniaus žemutinės pilies rūmai*, t. 1–5. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas ir Lietuvos pilys, 1989–2003.
- Urbanavičius, Vytautas, sud. *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*. Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Vaitkunsienė, Laima, *Sidabras senovės Lietuvoje*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- Valatkevičienė, Rasa. „Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų papuošalų tyrimai“. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*. Vol. IV (MMXIV–MMXVI) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*. T. 4, sud. Gintautas Striška. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2018.
- Valatkevičienė, Rasa. „XIV–XVII a. signetinių žiedų problematika“. In *Ženkilai, simboliai, prasmės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimai pagalbinių istorijos mokslų aspektas*, straipsnių rinkinys, sud. Rūta Čapaitė ir Gitana Zujienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.
- Valatkevičienė, Rasa. „XIV–XVII a. žiedai Vilniaus Žemutinėje pilyje“. *Lietuvos pilys*, t. 1. Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2005.
- Valatkevičienė, Rasa. „Briaunotas gintarinis karolis“. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Žiūrėta 2025 m. kovo 27 d. <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-eksponatai/item/523/briaunotas-gintarinis-karolis/>.
- Valatkevičienė, Rasa. „Chalcedono jaspio karoliukas“. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Žiūrėta 2025 m. kovo 27 d. <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaite-eksponatai/item/519/chalcedono-ir-jaspio-karoliukas/>.
- Valatkevičienė, Rasa. „Kaulinis žiedas“. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios

- Kunigaikštystės valdovų rūmai. Žiūrėta 2025 m. kovo 27 d. <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaites-ekspozicijos/item/803/kaulinis-ziedas/>.
- Valatkevičienė, Rasa. „Lelijinis kabutis“. Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Žiūrėta 2025 m. kovo 27 d. <https://www.valdovurumai.lt/lt/savaites-ekspozicijos/item/813/lelijinis-kabutis/>.
- Valatkevičienė, Rasa, Violeta Kisielienė ir Mindaugas Čebatariūnas. „Brangakmeniai, rasti per Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų archeologinius tyrimus“. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*. Vol. 2 (MMXI) / *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*. T. 2, sud. Gintautas Striška. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011.
- Végh, János. *Jan van Eyck*. Berlin: Henschelverlag, 1984.
- Vėlius, Gintautas. *Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
- Vėlius, Gintautas. „Mogilnik XIII–XIV vv. v Kernave (Kriveikiskis): etnitcheskaia prindlezhnost' pogrebennykh“. In *Arkheologii i istorii Litvy i severo-zapada Rosii v sredne-vekov'e: doklady rossisko-litovskogo seminara, Vilnius, 28–30 marta 2011 g.* / Institut istorii Litvy, Rossiiskaia akademii nauk, Institut istorii material'noi kul'tury, sud. Gediminas Vaitkevičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013.
- Vėlius, Gintautas. „Spoleczenstwo Kernavé w XIII–XIV w.“. In *Kernavé – litewska Troja. Katalog wystawy ze zbiorow Panstwowego Muzeum-Rezerwatu Archeologii i Historii w Kernavé, Litwa*. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2002.
- Vėlius, Gintautas. „XIII–XIV a. Kernavės kapių apgalviai“. In *Lietuvos archeologija*. T. 21. Vilnius: Diemedis, 2001.
- Vengalis, Rokas. „Kernavės viršutinis miestas“. In *Archeologiniai tyrimėjimai Lietuvoje 2006 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2017.
- Volkaitė-Kulikauskienė, Regina. *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai (I–XVI a.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997.
- Willemsen, Annemarieke and Marlieke Ernst. *Hundreds of Medieval Chic in Metal. Decorative mounts on belts and purses from the Low Countries. 1300–1600*. SPA Uitgevers, Zwolle, 2012.
- Windecke, Eberhard. *Imperatoriaus Zigmanto knyga. XV a. Lietuvos valdovų portretai. Pasakojimai ir vaizdai*, sud. Jūratė Kiaupienė ir Rimvydas Petrauskas. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2015.
- Zabiela, Gintautas, sud. *Lietuvos archeologija: Viduramžių senkapiai*. T. 11. Vilnius: Diemedis, 1995.
- Žukovskis, Robertas. „Senkapis Verkių dvaro sodybos teritorijoje“. In *Archeologiniai tyrimėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2009.

Summary

Lithuanian Medieval Jewellery

Rasa Gliebutė

Keywords: jewellery, Middle Ages, Gothic, Grand Duchy of Lithuania.

In the Middle Ages, people typically adorned themselves with rings, brooches, necklaces, earrings, and, less frequently, headbands, temple ornaments, neck rings, and bracelets. Buttons, pins, and other decorative details for clothing and accessories were also common. Jewellery was made from gold, silver, copper, tin-lead, or tin alloys, and was often embellished with glass eyelets or precious and semi-precious stones such as amber, carnelian, rock crystal, chalcedony, garnet, pearl, jasper, citrine, turquoise, and serpentine, as well as beads made from these materials. Some types of jewellery continued earlier traditions—for example, penannular brooches, spiral rings, rings with thickened or widened fronts—while others represented new forms introduced to the Grand Duchy of Lithuania during the Middle Ages. These innovations included earrings, new types of headbands and temple ornaments, buttons, novel necklaces and pendants, new brooch types (star-shaped, fade-style, etc.), and rings that were banded, ornate, massive with settings, or featuring a widened front decorated with symbols or ornaments. At the same time, the traditions of wearing neck-rings and bracelets gradually declined.

Jewellery reflected a diverse social spectrum, spanning from the elite to ordinary members of the community. Items varied in materials (precious or base metals), technical craftsmanship, originality, and, conversely, mass distribution among a broad circle of consumers across wide areas. Some pieces echoed European jewellery trends—for instance, brooches, certain types of rings, and mountings from hoards found in Vilnius, Kernavė, and Trakai—and may have been produced locally by native or itinerant goldsmiths or imported. Cultural and trade connections with both Western and Eastern regions facilitated the introduction of new forms, types, and luxurious or rare items, encompassing jewellery and other objects alike.

Evidence of local production includes crucibles, matrices, and casting moulds used from the thirteenth to the sixteenth centuries, as well as rings cast in them, tools,

unfinished or defective items, and the presence of workshops not only for goldsmiths (jewellers) but also for amber and bone processing in fourteenth-century Vilnius.

Historical sources also mention the first recorded goldsmith, Jacob, listed in the Riga Debt Book on February 13, 1292. More detailed information about goldsmiths appears only from the late fifteenth century in the account books of the estate of ruler Alexander Jagiellon. Masters producing jewellery in the thirteenth to sixteenth centuries are identified as goldsmiths and were responsible not only for personal adornments but also for tableware, tools, candlesticks, and other items. The designation “jeweller” emerges in sources only from the mid-seventeenth to eighteenth centuries. During the Middle Ages, the first guild for goldsmiths was established in 1495, regulating the silver standard, setting requirements for attaining the title of master—which included producing a goblet, a seal, and a ring with a precious stone—and overseeing quality control on silver alloys.